

KULTUR MINNES VÅRD

1·83

Digitalisering av redan tidigare utgivna vetenskapliga publikationer

Dessa fotografier är offentliggjorda. Vi använder oss därför av en undantagsregel, 23 § lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (URL). Undantaget innebär att offentliggjorda fotografier får återges digitalt i anslutning till texten i en vetenskaplig framställning som inte framställs i förvärvssyfte. Fotografier och text i denna framställning märks med ©. Den som vill använda fotografi eller text behöver ta reda på om det kan göras inom ramen för upphovsrätten, eller be upphovspersonen om tillstånd.

2022-09-01

Riksantikvarieämbetet
Box 1114, 621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

KULTUR MINNES VÅRD

NUMMER 1/1983

Information utgiven av
Riksantikvarieämbetet

POSTADRESS:
Box 5405
114 84 Stockholm

BESÖKSADRESS:
Storgatan 41

Tel: 08/22 89 00

ANSVARIG UTGIVARE:
Roland Pålsson

REDAKTIONSKOMMITTÉ:
Nanna Cnattingius
Kelvin Ekeland
Christian Meschke
Sven E Noreen
Krister Ström
Keith Wijkander
Stefan Östergren

REDAKTÖR:
Elina Antell

Tidskriften Kulturminnesvård ut-
kommer med 6 nummer per år.
Prenumerationen är gratis.

ISSN 0346-9077

SÄTTNING:
Christian Reimers
Elina Antell

TRYCKNING:
Civiltryck AB
Stockholm
mars 1983

TEMA: KULTURMINNESVÅRDEN OCH FORSKNINGEN

- 1 Riksantikvarieämbetets höstmöte med samma tema hölls i Stockholm i december i fjol. *Ingrid Sjöström* inleder.
- 3 Den nordiska trästaden
Presentation av *Göran Lindahl*.
- 8 Kulturminnesvårdare, sluta tycka – börja forska!
Sten Rentzhog kritiserar en gammal tradition.
- 13 Projektet Medeltidsstaden
Hans Andersson ger en återblick.
- 18 Medeltidsstaden
Stig Ryd beskriver resultat och effekter för den antikvariska verksamheten.
- 21 Medeltidsstaden
En modell för grund- och sektorsforskning. Utvärdering av *Ulf Sporrang*.
- 27 Ett försök att starta regionala forskningsråd
Bengt O H Johansson beskriver ett lyckat resultat från Stockholms län.
- 28 Forskning på länsplanet
Ett forskningsprogram för Gävleborgs län redovisas av *Ingemar Svensson*.
- 30 Forskningsrådet vid Dalarnas museum
Presentation av *Erik Hofrén*.
- 31 Historiska museets roll i ett forskningsprogram
Björn Ambrosiani efterlyser tvärvetenskapligt samarbete.
- 33 Forskning inom kulturminnesvården
Ingrid Sjöström refererar RAÄ och SHMM:s rapport till regeringen.
- 35 Kvarteret Kransen – Arkeologi för 2 miljoner
Jan Helmer Gustafsson redogör för den arkeologiska undersökningens betydelse för forskningen om Uppsala.
- 39 Aktuell litteratur
Nanna Cnattingius anmäler.

Fr o m detta nummer byter Kulturminnesvård både format och utseende. Tidskriftens ansträngda budget har medfört krav på en mera ekonomisk framställning. Det »lilla» häftet tenderade att bli för tjockt. För att inte behöva banta ned innehållet har vi valt att gå över till composersättning och större format. – Det enkla behöver nämligen inte alltid vara det billigaste... Vi hoppas läsekretsen uppskattar förändringen. Kulturminnesvård är fortfarande avgiftsfri!

Kvarteret Kransen — Arkeologi för 2 miljoner

Jan Helmer Gustafsson

2 miljoner kronor blev slutsumman för den arkeologiska undersökningen i kvarteret Kransen i Uppsala. — Var det värt pengarna? ”Ja, varenda krona!” hävdar Jan Helmer Gustafsson, antikvarie vid RAÄ, Uppsala. ”Det arkeologiska materialet har visat sig vara av utomordentligt stort värde för forskningen om Uppsala.”

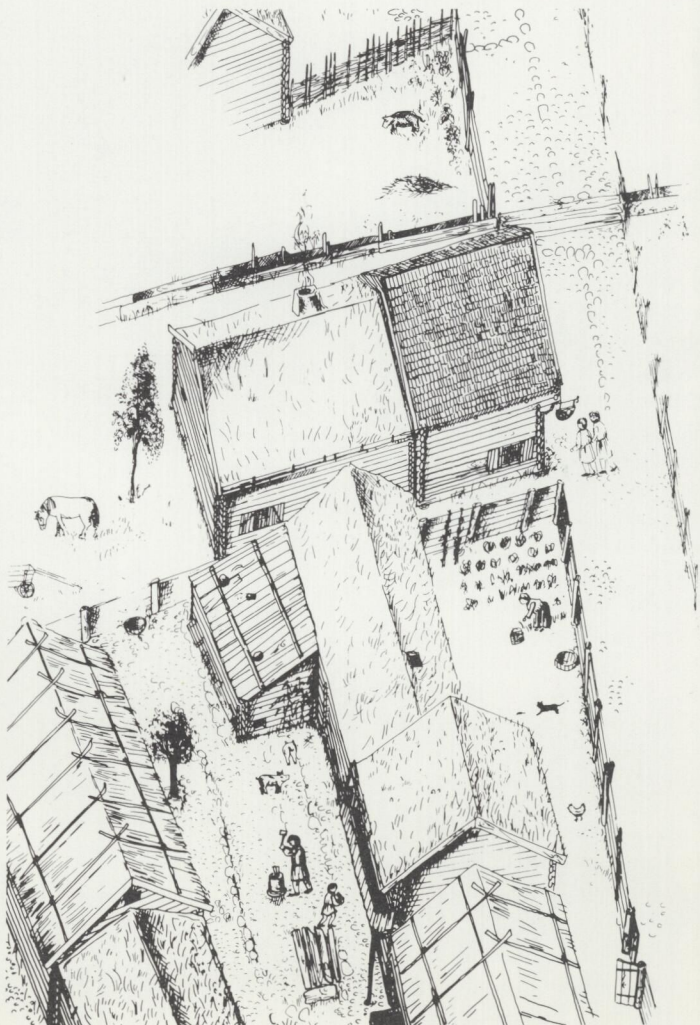
Den arkeologiska undersökningen i kvarteret Kransen i Uppsala blev en affär på nära 2 milj kronor för byggnadsfirman Anders Diös. Summan utgör ca 9% av produktionskostnaden. Undersökningskostnaden kan antas bli lagd på lokalhyrorna. Därmed skulle också problemet för all framtid kunna sägas vara ur världen — åtminstone för fastighetsägaren. Nästa generation byggnader berörs ju inte längre av någon hindrande fornlämning.

Slentrian?

Var det då värt pengarna? Kunde man inte ha fått ut lika mycket information för en lägre kostnad? Gräver man inte mycket av slentrian utan att säkert veta att det verkligen tillför forskningen något nytt? Frågor som dessa ställs man allt oftare inför och de är mycket svåra att besvara.

När det gäller kvarteret Kransen är det dock ganska lätt att svara: Det var värt pengarna, ja varenda krona! Dels blev undersökningen ingående granskad i samband med rättegången, dels har materialet bearbetats och utvärderats så att resultaten har kunnat sättas in i ett större sammanhang. Materialet har visat sig vara av

Rekonstruktion av bebyggelsen vid 1400-talets mitt gjord av Lotta Hillbom.

utomordentligt stort värde för forskningen om Uppsala.

Under den åtta månader långa undersökningen dokumenterades:

- 700 m² medeltida stadsmiljö med anslutning till tre av de äldsta gränderna,
- 8 olika bebyggelseskeden från 1300-talet fram till 1650-talet.
- 1 650 kubikmeter jordmassor vilka avlämnade ca 50 000 fynd, fördelade på nära 10 000 fyndnummer. Dessa fynd har gett möjlighet till datering och funktionsbestämning av de olika bebyggelseskedena,
- 120 stycken registrerade anläggningar såsom husgrunder, stenläggningar, brunnar, spisar, pålverk, rännor, diken m m – det mesta i mycket gott skick p g a kulturjordens konserverande verkan,
- ett stort antal prover för pollenanalys, makrofossilanalys, dendrokronologisk analys m m.

Överensstämmelse med stadslagen

En stor sammanhängande yta kunde studeras, vilket var av betydelse för undersökningens vetenskapliga värde. Flera nästan kompletta tomter kunde undersökas, varvid stadsgårdarnas inre form och uppbyggnad framträdde. De olika husens placering och deras orientering mot gränder och grannar visade ganska stor överensstämmelse med stadslagens förordningar. Samtidigt har man kunnat påvisa en hel del avvikelser från vad som var fastlagt, exempelvis vad som gällde underhållsskyldigheten av gemensamma anläggningar.

I lagen står inget uttalat om tomternas utmärkning. Hur hittade man då igen gränserna t ex efter en brand? Genom att så långa sträckor av gränderna kunde dokumenteras har vi funnit tecken på att gränserna ofta var utlagda i

eller under gatubeläggningen. Trävirke eller stenrader markerade de olika tomternas sträckning utmed gränden. Samtidigt indelades också gränden i ansvarsområden inom vilka respektive fastighetsägare hade att ombesörja skötseln.

Hälften dokumenterad

Hade då inte allt detta kunnat utläsas genom en mer begränsad undersökning? Var det nödvändigt att gräva så mycket som man nu gjorde? – Ja, som tidigare blir sva-

ret, att en ytterligare begränsning avsevärt hade försämrat resultaten. I fallet Kransen blev ändå inte mer än hälften av den yta dokumenterad som var möjlig att undersöka. Mycket få undersökningar når över 50% av möjlig undersökningsvolym. En genomgång av samtliga undersökningar, som gjorts i Uppsala, visar att det finns acceptabel dokumentation från endast omkring 5% av det äldre stadsområdets yta. Om 100% av de återstående delarna skulle un-

Husens storlek och konstruktion kan ofta utläsas när hörnplintar och syllvirke är så välbevarat som här. I vissa hus låg även golven kvar.

Foto: RAA/JUV, Uppsala.

dersökas, kommer vi ändå knappast att nå upp till mycket mer än ca 10% av totaliteten, vilket är talande siffror.

Den antikvariska övernakningen hade inga möjligheter att följa utvecklingen i samma takt som byggenskapen, varför stora delar av medeltidslagren kom att schaktas bort utan dokumentation.

Lite tillspetsat skulle man kunna säga att bara uppgiften att lösa de mest grundläggande problemen gällande bebyggelsens omfattning, struktur och kronologi är tillräckligt motiv för en avsevärt högre ambitionsnivå än vad vi har i dag. Kostnadsfrågan kan då ur vetenskaplig synpunkt tillmätas endast underordnad betydelse.

Detta är förhållanden som gäller för Uppsala. Situationen är dock likartad för flertalet medeltidsstäder, med viss variation och med några enstaka undantag. Det vore lätt att ge upp inför dessa dystra fakta och anse slaget om kulturjorden förlorat. Men riktigt så illa behöver ändå inte situationen uppfattas. Visserligen lär det finnas många frågor som aldrig får sin slutliga lösning, men mycket kan ändå göras.

För Uppsalas del skulle en bearbetning av de senare decenniernas undersökningsmaterial lyfta kunskapsnivån högst avsevärt. Nils Sundquists och Sven Ljungs *Uppsala stads historia* är 30 år gammal och mycket lite är skrivet sedan dess. En hel del har hänt därefter. Stora mängder material har kommit i dagen särskilt under 1970-talet. För att inte forskningen skall stå och stampa på samma fläck måste dessa undersökningsresultat analyseras och publiceras vetenskapligt så att de blir tillgängliga för såväl forskare som allmänhet.

Klädesplomb från textilstaden Leiden i Holland. De importerade tygerna var väl emballerade och plomberingen garanterade kvaliteten.

Sigillstamp, funnen i 1400-talslager, med texten "S'CONVIVII SANCTI IOHANNIS DE SALT-VIC". Troligtvis är det fråga om handelsorten Saltvik på Åland. Diameter 58 mm.

Teckning: Lotta Hillbom.

Genomgripande sanering

Uppsala genomgick, som flertalet andra svenska städer, en genomgripande byggnadssanering främst under 1950-, 60- och 70-talen. På kort tid fick stadens centrala delar ett helt nytt bestånd av byggnader, vilka också tog utrymme under mark. Därunder låg de bevarade lämningarna av den medeltida staden. Lämningar som med äldre tiders grundläggningsmetoder sällan stordes.

Skyldighet att informera

Undersökningen av kvarteret Kransen är ett ganska gott exempel på den till synes ganska självklara ordningen: undersökning — rapport — bearbetning — publicering. Resurserna i det sista ledet har dock varit blygsamma och har i hög grad byggt på frivilliga insatser.

Någon större tvekan inför värdet av de ofta stora och "dyra" medeltidsundersökningarna borde inte någon behöva hysa. Tvärtom är det vår absoluta skyldighet att få ut maximal information ur det som nu återstår. Kortsiktigt kan det tyckas handla om stora pengar. Med lite framtidsperspektiv måste det betraktas som väl placerade medel. En förutsättning är dock att kunskaperna från redan utförda undersökningar utnyttjas.

Med tanke på situationen i Uppsala och många andra städer, är det viktigt att även bevarandefrågan diskuteras. Vi får helt enkelt inte göra oss urarva beträffande fornlämningar i medeltidsstäderna nu under 1900-talet. Den arkeologiska vetenskapen gör ständigt nya framsteg och vi har också ett ansvar för att tillräckligt lämnas kvar för kommande generationer. □